

УЧИТЕЛЬ ЯК ЛІНГВІСТИЧНА ОСОБИСТІТЬ

Статтю присвячено дослідженню проблеми формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів початкової школи у вищих педагогічних навчальних закладах. Теоретично обґрунтовано педагогічної умови формування мовної компетентності майбутніх фахівців початкової школи у цілісному навчально-виховному процесі вищого педагогічного навчального закладу. Розроблено систему формування лінгвістичної компетентності, що включає мету, суб'єкти навчального процесу, методику формування, комплекс тем і завдань теоретичного і практичного характеру.

Ключові слова: мовна особистість, лінгвістична компетентність, комунікативна компетентність, лінгвостилістичний аналіз тексту, авторський синтаксис.

Складний і багатогранний процес відродження національної освіти у контексті євроінтеграції висуває особливі вимоги до вивчення мовних дисциплін у вищій педагогічній школі. Система освіти має забезпечувати організацію навчально-виховного процесу з урахуванням сучасних досягнень науки, педагогічної теорії, соціальної практики, варіативність навчальних програм, індивідуалізацію навчання і виховання. В умовах гуманізації освіти особливої уваги потребує розробка та впровадження таких форм і методів мовної роботи, які сприяють становленню висококваліфікованих спеціалістів, зокрема, майбутніх педагогів початкової школи. Однією з важливих умов успішного навчання мови є практичне оволодіння нею з метою якісної підготовки майбутніх учителів початкової школи до практичної роботи. Особливе місце у вирішенні цього завдання належить роботі з формування **лінгвістичної компетентності**.

Відповідно до Освітньо-професійної програми (ОПП) вищої освіти та Освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ) майбутнього спеціаліста початкової школи, **критеріями** формування лінгвокомпетентності є: теоретичні знання рідної мови, дитячої літератури, інших мов, практичні вміння (гностичні, проектувальні, конструктивні, організаторські, кому-

нікативні) та навички застосування одержаних знань і вмінь як складової культури мовної особистості сучасного вчителя.

Саме тому надзвичайно актуальним для формування лінгвістичної компетентності майбутнього педагога початкової школи є: 1) сприяння посиленню інтересу до вивчення мов; 2) обумовленість вибору методів навчання специфікою факультету (факультет початкового навчання), характером предметів (сучасна українська мова, сучасна російська мова, порівняльна граматики української та російської мов), призначенням, метою і завданнями навчального закладу; 3) залежність форми навчання, видів його контролю від змісту навчального матеріалу (теми синтаксису української та російської мов); 4) перевага таких методів особистісно орієнтованого навчання, що активізують розвиток розумової і розмірковувальної діяльності студентів, їхню самодіяльність, роботу всієї академічної групи в цілому, гарантують свідоме, систематичне сприйняття і міцне засвоєння знань; 5) ефективне поєднання методів навчання у викладанні мовних дисциплін, забезпечення єдності формальних і матеріальних моментів, тобто відповідність змісту навчального матеріалу та форм його викладу; 6) постійна, планомірна робота над підвищенням мовної та мовленнєвої культури студентів, їхньої орфографічної та пунктуаційної грамотності; 7) упровадження інноваційних індивідуально орієнтованих інтегративних методик, що спрямовані на досягнення кінцевого результату – підвищення рівня знань як основної умови набуття лінгвістичної компетентності.

Оскільки мовний і мовленнєвий компоненти є головною ланкою у практичній діяльності вчителя початкових класів, виникає потреба в удосконаленні структури і методів його професійної підготовки як на рівні визначення структури і змісту знань з мови, так і на рівні проведення таких експериментальних досліджень, що підтверджуються позитивними результатами. Основна мета вивчення мови – комунікативність, вільне, вміле користування нею в усіх сферах життя, особливо, – професійній педагогічній діяльності. Саме комунікативний метод орієнтує учнів на збудження потреби у нових словах і нових знаннях, отже, – активізує пізнавальну діяльність, сприяє пошуку незвичних, оригінальних форм її розвитку.

Майбутній учитель початкової школи, який прагне оволодіти теоретичними знаннями, практично підкріпити їх певним досвідом, досягає цього, якщо глибоко пізнає лінгвістичні дисципліни, що представлені курсами української та російської літературних мов, спецкурсом порівняльної граматики цих мов, вивчаючи, зокрема, синтаксичну природу мовних явищ. Саме синтаксис створює майже необмежене поле діяльності для дослідників, а особливо – для викладання окремих тем мовних курсів у школі та вищих педагогічних навчальних закладах.

Питання формування лінгвістичної компетентності студентів, майбутніх учителів початкової школи, у ВНЗ знайшли відповідне відображення в наукових працях українських, російських та зарубіжних вчених, але, на нашу думку, **ще бракує нових індивідуальних (авторських) методик**, за допомогою яких варто успішно опрацьовувати лекційний і практичний матеріал, наприклад, аналізувати синтаксичні особливості словосполучень, різних структурно-семантичних типів речень, порівнюючи мовностильові ознаки творчого почерку майстрів слова, представників української та російської літератур, зокрема, дитячої літератури. Така методика підвищує мовну, мовленнєву культуру студентів, логічно підводить їх до самостійного пошуку цікавого мовно-літературного матеріалу, навчає зіставляти його ознаки, робити відповідні лінгвістичні висновки. Сам процес створює позитивні умови для розширення світогляду студентів, розвиває інтелект, сприяє свідомому засвоєнню матеріалу, отриманню міцних знань. Специфіка цієї роботи, безперечно, поглиблює мовне чуття студентів, допомагає їм набутти певного лінгвістичного досвіду, досягти позитивних результатів у навчальній діяльності, що дозволяє реалізувати основну мету – формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів початкової школи. **Звідси і актуальність дослідження.**

Метою дослідження є визначення, наукове обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічної технології формування професійної – лінгвістичної – компетентності майбутніх учителів початкової школи у вищих педагогічних навчальних закладах та вироблення таких спеціальних прийомів для організації процесу набуття теоретичних знань, практичних умінь і навичок, які сприяють підвищенню мовної обізнаності студентів, а також культурі їхньої мови та мовлення.

Концептуальною ідеєю дослідження є положення про те, що формування лінгвістичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи є соціальною вимогою, базується на психолого-педагогічній теорії і практиці, спрямовано на реалізацію міжособистісних відносин у професійній діяльності і створення умов для вдосконалення мовної та мовленнєвої культури студентів. Це потребує розробки та обґрунтування педагогічної технології аналізу синтаксич-

них особливостей авторського художнього тексту як основного засобу підвищення рівня професійної лінгвістичної компетентності майбутнього фахівця.

Гіпотеза дослідження. В основу дослідження покладено припущення, що рівень сформованості лінгвістичної компетентності майбутніх фахівців початкової школи підвищиться за умов:

- змодельованого добору текстового мовного матеріалу з урахуванням орієнтації майбутніх учителів на досягнення комунікативної мети вивчення синтаксису української та російської мов у педагогічних ВНЗ;

- засвоєння студентами методики вивчення композиційних структур професійно зорієнтованого аналізу авторського тексту, що передбачає використання системи спеціальних індивідуальних інтегративних синтаксичних завдань проблемного характеру.

У сукупності це підвищує мотивацію опанування студентами майбутнього фаху, стимулює їхню навчальну діяльність, формує лінгвістичний досвід.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що розроблено і впроваджено в навчальний процес педагогічного ВНЗ інтегративну систему індивідуально орієнтованих методик вивчення, аналізу й закріплення навчального матеріалу на текстовій основі, що сприяє формуванню лінгвістичної компетентності студентів, майбутніх учителів початкової школи, і має значення для студента і викладача, по-перше, як засіб синтезу та аналізу змісту навчального матеріалу, по-друге, як джерело інформації про структуру предмета вивчення, закономірності та особливості його застосування, по-третє, як інструмент підвищення мовної та мовленнєвої культури майбутніх учителів початкової школи.

Психолого-педагогічний аналіз проблеми формування лінгвістичної компетентності доводить, що розвиток культури мови та мовлення є індикатором творчої культури особистості ХХІ ст. (М.Лазарев), що можливості розвитку мови є невичерпними, бо думка поєднана з нею навічно, що таке поєднання відбувається в синтаксисі, який є вічним двигуном, що приводить у рух всю могуть мови (І. Вихованець). Саме синтаксис є регулятором мовних знань студента, об'єктом спілкування зі словом, особливим полем функціонування взаємопов'язаних одиниць мовленнєвого спілкування, вдале використання яких безпосередньо впливає на розвиток мови та мовлення майбутнього фахівця початкової школи.

Грамматичний цикл можна назвати джерелом розвитку мовного чуття студента як складової частини його лінгвістичної компетентності. Сучасний етап розвитку синтаксису, зокрема, його структурно-семантичний напрямок (В.Бабайцева, Л.Кадомцева) створює позитивні умови формування особливого комунікативного підходу до розгляду синтаксичних засобів використання мови для мислення та спілкування.

Найкращим місцем сприйняття структурно-семантичного поля слова є текст, який розглядається як реалізація функціонування мови у процесах комунікації (М.Шевченко). В аналізі синтаксису авторського тексту закладені величезні можливості для розвитку мови та мовлення окремого студента, адже виявлення дії синтаксичних процесів у тексті – один із шляхів його вивчення (Л.Белехова, А. Чеботар, О. Кремльова, І. Ушанова). Аналіз основних тем теоретичного і практичного розгляду синтаксису тексту сприятиме розширенню лінгвістичного кругозору учителя (Ф.Гужва). Найбільш оптимального результату можна досягти лише тоді, коли процеси пізнання – сприймання, увага, пам'ять, мислення – постійно розвиваються, отже, вивчення синтаксису у ВНЗ має ґрунтуватися на пізнавальній, комунікативній та естетичній функціях мови.

Вивчення лінгвістичного аналізу моделей індивідуального авторського синтаксису, безперечно, і є тим головним критерієм, який перевіряє лінгвістичну спроможність студента до особистих відкриттів, усвідомлення ним переваг постійного пошуку нового перед застарілими методами навчання, розвиненість його лінгвістичних здібностей, мовну та мовленнєву впевненість, концентрованість процесу пізнання та творчого мислення. Авторський текст перестає бути просто художнім прикладом майстерності письменника, він стає багатющим мовним та мовленнєвим джерелом ілюстративного матеріалу для вивчення різних комунікативних ситуацій, рівнів спілкування, навчає комунікативної взаємодії. Саме так виробляються навички продуктивної комунікативної поведінки майбутнього вчителя початкових класів, отже, розвивається культура його мовлення та загальний рівень культури спілкування. Таким чином, рівень синтаксичного аналізу авторського тексту демонструє рівень володіння мовою майбутнім фахівцем, його індивідуальні вміння здійснювати відповідний вибір мовних засобів, педагогічну ефективність його комунікативної поведінки, відображає стиль спілкування викладача та студента.

Теоретичне на експериментальне вивчення проблеми дослідження дозволяє окреслити такі **загальні висновки**.

Учитель початкової школи є такою специфічною мовною особистістю, від рівня лінгвістичних знань, мовленнєвих умінь і навичок якої залежить не тільки рівень її професійної майстерності, а й взагалі її особистісний статус досвідченого, компетентного фахівця, оскільки саме компетентність є тим мірилом справжнього професіоналізму, що безпосередньо впливає на становлення педагогічної особистості. Тому мовну стратегію визначено одним із державних пріоритетів освіти, найважливішим фактором впливу на формування інтелектуальної, дійсно компетентної педагогічної мовної особистості.

Якісні рівні професійної лінгвістичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи відображають усі ступені засвоєння ним мовних знань, вироблення умінь, навичок, згідно з вимогами навчальних програм вищого педагогічного навчального закладу. Програми курсів мовних дисциплін є основою для реалізації професійної компетентності викладача ВНЗ. Індивідуальні вміння викладача коригувати навчальний матеріал залежно від специфіки студентської аудиторії, програмування авторських методик навчання свідчить про оригінальність його лінгвістичного мислення, творчого підходу до процесу навчання. І що цікавішими є такі методики, то кращими є результати процесу навчання, то кориснішими є вони для студентів.

Лінгвістична свідомість завжди відображає рівні лінгвістичного пізнання, тому і є чинником дійової сили тих теоретичних знань та практичних умінь і навичок, що склалися під впливом використання викладачами мовних дисциплін особистого нестандартного творчого підходу до складного процесу формування лінгвістичної компетентності. Розвиток неординарності лінгвістичного мислення студентів завжди є свідченням неординарності викладання мовного матеріалу, тобто неординарного підходу викладача до свого предмета, а головне – його особистою зацікавленістю у необхідності змін у загальній методичній системі викладання тих курсів, що спрямовані на розвиток комунікативних здібностей майбутнього вчителя початкової школи.

Бажання викладача вищого навчального закладу розвинути мовне чуття студента, привчити його бачити за текстом художнього твору мовну особистість творця допомагає відчутти, яким чином мова відображає світ, пропущений крізь свідомість людини, як мова впливає на формування особистості. Таким чином, складний процес формування лінгвістичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи у вищому педагогічному навчальному закладі є процесом формування засобами мови індивідуального та колективного менталітету особистостей свідомих членів суспільства.

Виходячи з результатів дослідження, **маємо рекомендувати:**

- у школі – ознайомлювати учнів з елементами лінгвостилістичного аналізу особливостей авторського синтаксису, розвивати уміння та навички з метою підвищення їхньої мовної та мовленнєвої культури;

- у ВНЗ – запровадити в практику вивчення мовних дисциплін лінгвостилістичний аналіз синтаксичних особливостей авторського тексту, враховуючи специфіку курсів та рівні сформованості лінгвістичних знань студентів; підготувати навчально-методичний посібник, в якому розкрити методику формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів початкової школи у вищих педагогічних навчальних закладах.

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Право, 2001. – 47 с.
2. Державна національна програма “Освіта”. Україна ХХІ століття. – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2001. – № 1 – С. 28-43.
4. Закон України “Про вищу освіту” // Освіта. – 2002. – № 12 – 13. – С. 5-12.
5. Закон України “Про мови”. – К.: Україна, 1994. – 15 с.
6. Закон України “Про освіту”. – Х.: КСИЛОН, 2002. – 35 с.
7. Національна Доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. Освіта України. – 2001. – № 29. – 18 липня. – С. 4-6.
8. Алдер Х. НЛП: современные психотехнологии. – СПб: Питер, 2000. – 160 с.
9. Бацій І.С. Краса і сила слова: Бесіда про мову художнього твору. – К.: Рад. школа, 1983. – 96 с.

The article devoted to research of forming of linguistic competence of future elementary schools teachers in pedagogical higher schools. The pedagogical conditions of forming of linguistic competence of future elementary schools specialists in teaching and education process in pedagogical higher schools are theoretically in this thesis. The system of forming linguistic competence is elaborated. It includes the aim, the subjects of teaching process, the forming methods, the theoretical and practical complex of subjects and tasks.

Key words: *linguistic personality, linguistic competence, communicative competence, text's linguastilistic analysis, author's syntax.*

Статья посвящена исследованию проблемы формирования лингвистической компетентности будущих учителей начальной школы в высших педагогических учебных заведениях. В работе теоретически обоснованы педагогические условия формирования языковой компетентности будущих специалистов начальной школы в учебно-воспитательном процессе педагогического вуза. Разработана система формирования лингвокомпетентности, которая включает в себя цель, субъекты учебного процесса, методику формирования, комплекс тем и заданий теоретического и практического характера.

Ключевые слова: *языковая личность, лингвистическая компетентность, коммуникативная компетентность, лингвостилистический анализ текста, авторский синтаксис.*

УДК 371.13

Бірюк А.Я.

ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ З РОСІЙСЬКОЇ МОВИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті аналізуються вимоги Галузевого Стандарту Вищої Освіти з освітньої галузі "Мова і література" щодо формування комунікативної компетентності з російської мови майбутнього вчителя початкових класів у процесі професійної підготовки.

Ключові слова: *комунікативна компетентність, зміст освіти, російська мова, майбутній вчитель початкових класів, Галузевий Стандарт Вищої Освіти.*

Постановка проблеми. Шлях європейської та світової інтеграції, обраний Україною, зумовлює необхідність інтенсивних змін в політичному, економічному й соціальному житті нашої держави. Саме тому останнім часом відбуваються реформаційні процеси в освітній галузі, спрямовані на досягнення рівня найкращих світових стандартів [5]. Сучасна професійна підготовка майбутнього вчителя початкових класів потребує відповідного рівня сформованості його професійних якостей, зокрема, комунікативної компетентності з російської мови.

Вихідні передумови. Аналізуючи матеріалізований у педагогічних теоріях досвід підготовки педагогічних кадрів, зазначимо, що в роботах Н.В.Кузьміної, І.Я.Зязюна, В.І.Бондаря, В.І.Лугового, О.В.Киричука, О.Я.Савченко, В.О.Сухомлинського, А.В.Петровського започатковано теоретичне обґрунтування підходів щодо визначення змісту освіти, вибору методів і форм підготовки педагогічних працівників. Однак у педагогіці, лінгводидактиці немає єдиної думки щодо вказаного питання.

Проблемою формування комунікативної компетентності у процесі професійної підготовки займалися науковці А.М.Богуш (дошкільна освіта) М.С.Вашуленко, Н.О.Воскресенська (методика української мови), В.В.Краєвський, Н.В.Кузьміна, А.В.Хуторський (професійна підготовка у вищій школі), Л.В.Биркун, С.Ю.Ніколаєва (методика іноземної мови) та інші.